

Els materials "andalusins" de la Cova des Moro (Manacor)

M. Magdalena Riera Frau

En el nivell més superficial (UE 1) de la Cova des Moro de Cala Falcó de Manacor es va recuperar un conjunt de materials arqueològics¹ fàcilment identificables com a material d'època islàmica.

Com a primera providència podria suposar-se que es tractava d'una ocupació semblant a la d'altres coves mallorquines que sempre s'han identificat com a ocupacions temporals de refugi de les poblacions musulmanes que fugien de les tropes feudals de Jaume I que anaven ocupant l'illa de Mallorca des del setembre de 1229.

Tant les fonts àrabs, com les catalanes, com la tradició popular de Mallorca han guardat memòria d'aquells difícils temps per a la població musulmana; temps en els quals, segons paraules de G. Rosselló Bordoy, "*los musulmanes mallorquines (...) buscaron en vano una salvación*"².

A partir de l'excavació de l'anomenada Cova dels Amagatalls³, també en el terme municipal de Manacor, ha estat constant el descobriment de coves amb ocupacions del mateix tipus⁴ i, fins i tot, se n'ha excavat alguna⁵.

En el cas de la Cova des Moro, s'ha de destacar l'absoluta identitat entre els materials recuperats i els localitzats a altres coves, emperò suposam que pel seu fàcil accés i la contínua freqüentació, els materials arqueològics es troben summament fragmentats i incomplets. És per això que, per a l'estudi d'aquests materials, ens haurérem de remetre a formes completes procedents d'altres jaciments arqueològics.

1. Excavació dirigida per J. A. Alcover i V. Guerrero.

2. ROSSELLÓ BORDOY, G.: "La esperanza en el retorno: algunas reflexiones sobre las cuevas de refugio mallorquinas", *El Islam y Cataluña*, Barcelona, 1998, p. 244.

3. TRIAS, M.: "Notícia preliminar del jaciment islàmic de la Cova dels Amagatalls", *Endins*, 8, 1981.

4. Són moltes les inventariades al Programa de preservació de jaciments arqueològics de Mallorca.

5. TRIAS, M.; SOBERATS, F.; BOSCH, J.R.: "Troballes d'època islàmica al Puig Caragoler de Femenia. La Coveta des Rovell (Escorca, Mallorca)", *Endins*, 17-18, 1982.

Estudi dels materials

Les formes ceràmiques

1 Safes: S'han localitzat restes de 7 o 8 peces que poden dividir-se en els següents grups:

- Safes de tipus Rosselló IV, definides com "*plato o fuente de gran tamaño, con diámetro de boca superior a 25 cm. y altura por encima de los 10 cm. Paredes altas, curvas sin diferenciación alguna respecto al solero, con el cual se confunde. Un reborde fino, de perfil triangular corre en torno a la boca. Repie en la base*"⁶.

Es tracta d'un objecte d'ús molt comú en època almohade que es localitza tant a jaciments urbans i rurals abandonats en el moment de la conquesta com a altres coves de refugi localitzades.

- Safa de tipus Rosselló IIIa: definida com "*fuelle de paredes bajas, sin reborde, con diferenciación de perfil, que es recto en el interior con enlace pared-solero acusado, y curvo en el exterior*"⁷.

Al fragment conservat (011) s'observa una decoració bicromàtica, de dibuix verd sobre fons blanc, que ens remet directament a una de les safes recuperades intactes a la Cova dels Amagatalls⁸.

- Safa de procedència extrainsular (010), segurament formalment identificable amb el tipus III de Rosselló, de pasta ocre-groguenca i un vidriat interior i exterior groguenc molt degradat. Tot i que és molt poca la informació que es pot donar sobre aquest objecte, cal recordar que a la Cova dels Amagatalls va aparèixer una safa decorada amb llambregit metàl·lic sobre blanc, també de procedència extrainsular⁹.

2 Formes tancades vidriades: L'estat fragmentari del material localitzat no permet, en molts de casos, precisar la forma exacta a què correspon cada un dels fragments.

Sembla clar que cap d'ells no correspon a la forma de garrafó-ampolla de Rosselló, que seria l'equivalent del setrill del servei de taula habitual. La majoria dels fragments localitzats semblen formar part d'atuells de tipus ancolla o petit contenidor de substàncies de cert valor, espècies, conserves, mel, etc...

En el cas de la Cova des Moro (008) corresponen a un tipus poc documentat del qual s'ha publicat un exemplar complet procedent de la Cova de Son Mosson de Palma¹⁰.

Tot i això, la troballa a la Cova des Moro d'un petit fragment de vora exvasada (035) plantejaria l'existència d'un atuell de tipus gerro tal volta semblant a un exemplar procedent del pou número 3 de Santa Caterina de Sena de Palma¹¹.

3 Llànties: A la zona prospectada o excavada fins al moment s'han recuperat restes de dues llànties amb coberta vítria. Una d'elles correspon a la forma Rosselló 1 (036) de llàntia, definit com "*candil de pie alto, compuesto de peana o pie alto (...) cazoleta abierta con piquera y asa de enlace de la peana con el borde de la cazoleta*". Es tracta de la forma més elaborada de les llànties "andalusines" que servirà de prototipus per al disseny de les formes de totes les llànties de ceràmica posteriors. En el cas que ens ocupa es tracta d'un conjunt de fragments d'una peça de petites dimensions amb coberta vidriada de blanc.

La forma de la segona de les llànties (003) no figura a la tipologia de G. Rosselló, ja que es va definir aquest tipus després de l'excavació de la Cova dels Amagatalls, on en va aparèixer un exemplar complet. Es tracta de petites llànties, normalment vidriades en melat, que consten només d'una caçoleta oberta amb bec de pessic i una petita ansa.

4 Atuells per cuinar: Les dues formes detectades, olla i greixonera, foren definides per primera vegada després de les troballes de la Cova dels Amagatalls¹² i formen part dels aixovars comuns de les coves de refugi. Es tracta de peces de pasta vermellova, refractària, que recorda molt -i pot produir confusions en una anàlisi simplement visual- la de les ceràmiques de cuina d'època romana i de producció nord-africana.

Entre els materials objecte d'aquest estudi s'han localitzat fragments d'un atuell (038) realitzat amb la mateixa pasta ara descrita i del qual no s'han trobat paral·lels publicats. Els fragments localitzats sols permeten definir un cos de parets còncaves que acaben en un llavi bifid pràcticament no diferenciat des de l'exterior.

Tot i que és nombrós el conjunt de fragments localitzats corresponents a peces d'aquest grup, sols s'han pogut individualitzar dues olles (006, 016) i una greixonera (015), a més de la peça incompleta descrita.

6. ROSSELLÓ BORDOY, G.: *Ensayo de sistematización de la cerámica árabe en Mallorca*, Palma, 1978, p. 19.

7. Idem p. 19.

8. A la publicació citada a la nota 3 se la identifica com Figura 10.

9. La bibliografia sobre aquest objecte pot veure's a ROSSELLÓ BORDOY, G.: "106. Ataior", *al-Andalus. Las artes islámicas en España*, Madrid, 1992, p. 350.

10. Es tracta d'una peça inventariada amb el número d'inventari general 2486 del Museu de Mallorca. G. Rosselló la identifica incorrectament com a olla. Op. Cit. p. 310.

11. Ídem núm. inv. 9999. ROSSELLÓ BORDOY, G. Op. Cit. p. 245.

12. CRESSIER, P.; RIERA, M. M.; ROSSELLÓ, G.: "La cerámica tardo-almohade y los orígenes de la cerámica nafi", *A Cerámica Medieval no Mediterraneo Occidental*, Mértola, 1991, pp. 239-240.

5 Ceràmiques per al consum i transport d'aigua: Els objectes corresponents a aquest grup es poden diferenciar, segons el seu ús específic, en tres apartats:

- Gerres per al transport d'aigua: Es tracta del contenidor de base plana, cos globular, coll cilíndric i dues anses que ha mantingut la forma invariable pràcticament fins a l'actualitat. Se n'han localitzat molts de fragments dispersos per tot l'àmbit de la cova, però cap d'ells no ha permès la reconstrucció de la seva forma precisa.
- Atuell de parets fines, amb exterior cobert de pintura de mangra, que poden assimilar-se al tipus 11 E de Rosselló. Formalment es caracteritzen per un coll molt baix de parets còncaues i un petit llavi diferenciat. Encara que a la tipologia de Rosselló s'englobaren dins el grup de les olles, aquest mateix autor va rectificar ja fa temps aquesta adscripció i actualment es consideren dins el dels petits contenidors, bé de magatzem, bé de consum d'aigua (019, 031, 042, 005).
- Petites gerretes decorades amb combinació d'esgrafiats i corda seca parcial (002, 013). Es tracta d'unes ceràmiques amb un marcat caràcter ornamental que s'identifiquen fàcilment per la seva pasta de color blanc. L'elecció d'aquesta pasta ve determinada per la necessitat d'obtenció d'un fort contrast de colors quan es realitza l'esgrafiats sobre les superfícies pintades de manganès.

Sols s'ha pogut individualitzar un d'aquests recipients (012) que, per la forma del coll, podria assimilar-se a alguns gerros dels que es troben al conjunt de ceràmica almohade del carrer de Savellà de Palma¹³, classificades en els tipus Bg i Be.

Tot aquest conjunt de material ceràmic s'ha recuperat en un estat molt fragmentari i dispers, i no es poden treure conclusions en relació a la posició original dels objectes. Aquest estat de conservació s'ha de deure necessàriament a una prolongada freqüentació de la cova després de la desaparició de la població musulmana. Probablement la presència del mur ciclopi que marca l'entrada de la cova hagi afavorit el seu coneixement i ús posterior.

De fet, al sector 1 de la cova, a una zona molt propera a l'entrada, es varen localitzar fragments de ceràmica islàmica que havien estat exposats al foc després de la fragmentació (048) dels objectes originals i junt amb ells es localitzaren tres fragments de ceràmica d'època moderna (049), un d'ells identificable amb una olla vidriada de verd i que pot datar dels segles XVIII-XIX. Aquest conjunt seria sols una petita mostra d'un ús esporàdic de la cova, que implicà, almanco, encendre el foc i manipular aliments a l'interior de les peces.

Aquestes ocupacions posteriors fan molt difícil datar la punta de ganivet de ferro (052) localitzada, ja que podria tractar-se d'una eina utilitzada en èpoques molt diverses. No és el cas de l'altre instrument metàl·lic (053) localitzat que s'identifica sense dubtes amb un objecte d'origen islàmic. Es tracta d'una petita espàtula, elaborada a partir d'una vareta de bronze de secció quadrangular que presenta una petita paleta a un dels extrems. La zona central de la vareta sol estar entorcillada per tal de facilitar-ne el maneig.

Inventari

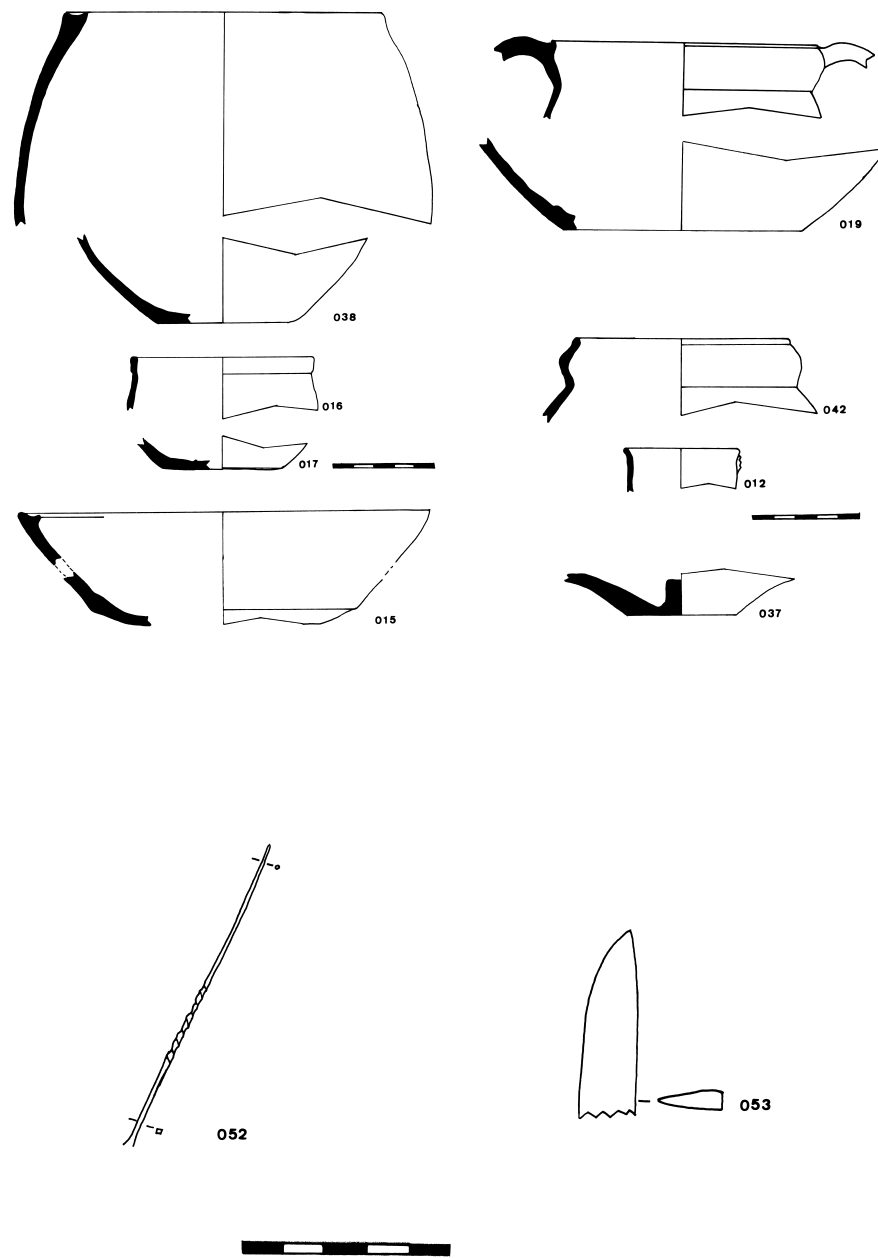
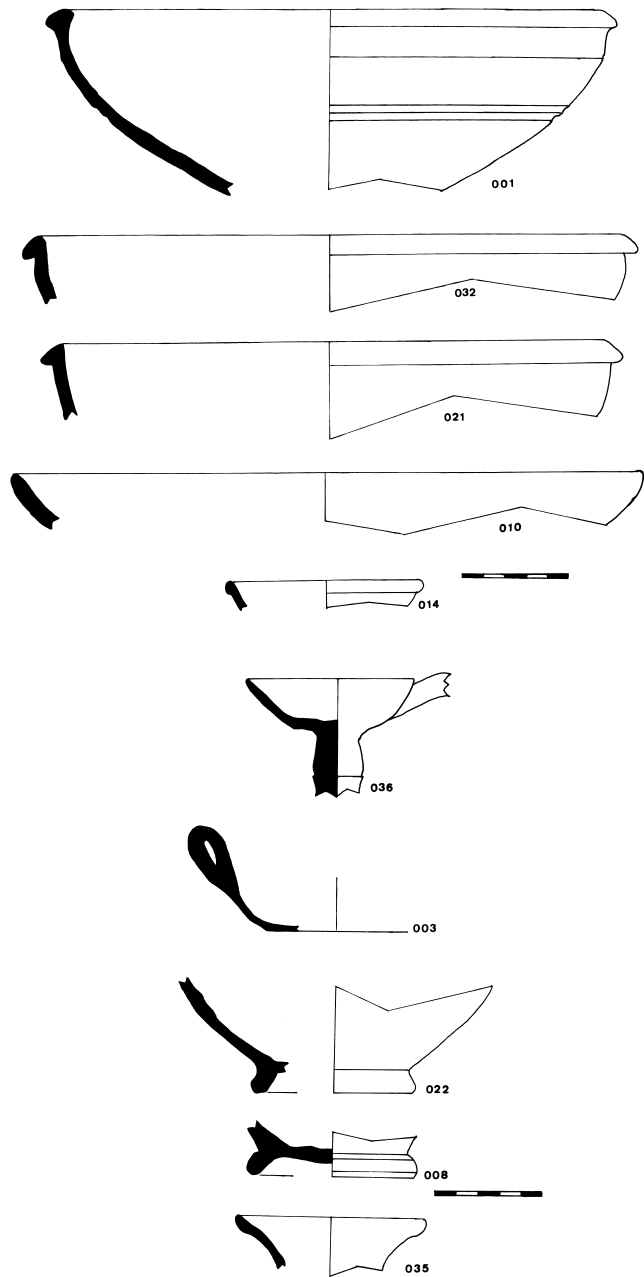
Sala inferior

001. Conjunt de fragments d'una safà de tipus Rosselló IVa, vidriat interior verd.
002. Dos fragments de gerreta decorada amb corda seca parcial.
003. Un fragment de llàntia de pessic sense peu, vidriat interior melat.
004. Un fragment incomplet de vora de safà de tipus Rosselló IVa, vidriat interior melat.
005. Un fragment de vora i ansa d'atuell de tipus Rosselló 11Ec, coberta exterior pintada de manganès, decoració de línies de pintura blanca.
006. Conjunt de fragments d'olla de cos globular, dues anses, pasta refractària.
007. Dos fragments amorfs de gerra/alfàbia.

Sala 1. Sector 3. Superficial

008. Un fragment de base amb repeu anular de forma tancada, probablement ancolla, vidriat interior verd.
009. Un fragment amorf de forma tancada, probablement ancolla, vidriat interior verd.
010. Un fragment de vora de safà de tipus Rosselló III. producció extrainsular. Pasta ocre, vidriat interior i exterior verd-groc molt degradat.
011. Un fragment amorf de safà tipus Rosselló IIIa, vidriat interior blanc amb decoració en verd.
012. Tres fragments de vora i coll de gerreta tipus Rosselló 3B. Llavi lleugerament exvassat.
013. Dos fragments amorfs de gerreta decorada amb corda seca parcial.
014. Un fragment de vora d'escudella, vidriat interior blanc. Restes de contacte amb el foc.
015. Dos fragments d'una greixonera de pasta refractària.
016. Un fragment de vora d'olla de pasta refractària.
017. Un fragment de base plana de pasta refractària sense restes de contacte amb el foc.
018. Dasset fragments amorfs d'olla o greixonera de pasta refractària.
019. Vuit fragments d'una gerreta de tipus Rosselló 11E.
020. Nou fragments amorfs de gerra.

13. ROSSELLÓ PONS, M.: *Les ceràmiques almohades del carrer de Zavellà*. Ciutat de Mallorca, Palma, 1983.

Sala 1. Superficial

- 021. Un fragment de vora de safà de tipus Rosselló IV. Vidriat interior verd.
- 022. Quatre fragments d'ancolla. Vidriat exterior verd.
- 023. Dos fragments de vora de ceràmica comuna sense identificar.
- 024. Dos fragments de vora de ceràmica comuna sense identificar.
- 025. Set fragments d'olla de pasta refractària.
- 026. Onze fragments de gerreta amb coberta exterior d'almagre.
- 027. Dues fragments de gerra de tipus Rosselló 3A.
- 028. Un fragment d'ansa de gerreta.
- 029. Dos fragments de base de gerra de tipus Rosselló 3A.
- 030. Un fragment de coll de gerra de tipus Rosselló 3A.

Pas a la sala inferior

- 031. Tres fragments d'atuell de forma Rosselló 11E. Coberta exterior de mangra.

Sala 2

- 032. Tres fragments d'ansa de safà de tipus Rosselló IV, vidriat interior blanc.
- 033. Un fragment amorf de safà. Vidriat interior verd.
- 034. Un fragment amorf de forma tancada. Vidriat interior i exterior blanc.
- 035. Deu fragments de forma tancada. Vora exvassada i almanco una ansa. Vidriat exterior verd.
- 036. Dos fragments d'una llàntia de peu alt. Vidriat interior i exterior blanc.
- 037. Tres fragments d'una tapadora de tipus Rosselló 8A.
- 038. Vuit fragments d'una olla de vora invassada, pasta refractària.
- 039. Set fragments amorfs d'olla de pasta refractària.
- 040. Devuit fragments d'una gerra de tipus Rosselló 3A. Decoració pintada de mangnès.
- 041. Dos fragments d'ansa.
- 042. Set fragments d'atuell de tipus Rosselló 11E. Coberta exterior de mangra. Decoració de bandes verticals de pintura de calç.
- 043. Denou fragments amorfs de gerra de tipus Rosselló 3A.

Sector 1

- 044. Un fragment amorf de safà. Vidriat interior verd.
- 045. Un fragment amorf de forma tancada sense identificar. Restes de vidriat exterior melat.
- 046. Dos fragments de vora d'olla de pasta refractària.
- 047. Nou fragments amorfs d'olla de pasta refractària.
- 048. Catorze fragments de ceràmica. Mostra un reiterat contacte amb el foc una vegada fragmentat.

- 049. Tres fragments de ceràmica postislàmica. Un d'ells sembla un fragment d'olla dels segles XVIII-XIX.
- 050. Un fragment de base de gibrell.
- 051. Cinquanta-sis fragments amorfs de ceràmica comuna sense identificar.
- 052. Un mànec d'espàtula de bronze.
- 053. Un fragment de punta de ganivet de ferro.